

УДК 330.341.1: 338.242

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г.,
ВОЛОШИН В. В.,
ШЕХЛОВИЧ А. М.

Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові

НАПРЯМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ТА НАРОЩУВАННЯ ОБСЯГІВ ТЕХНОЛОГІЧНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Встановлено, що негативні очікування суб'єктів господарювання та макроекономічна нестабільність в значній мірі обумовлені впливом гібридних загроз агресії з боку Російської Федерації, спричинили активізацію відпливу капіталу з легального сектору та зростання тінізації економічних відносин, в т. ч. у технологічно-інноваційній сфері. Визначено інституційні та ринкові перешкоди розвитку технологічно-інноваційної діяльності в Україні. Обґрунтовані напрями детінізації та нарощування обсягів технологічно-інноваційних процесів як засіб протидії гібридним загрозам економіки України, серед яких створення належних фінансово-економічних стимулів для суб'єктів інноваційної діяльності, формування і реалізація нормативно-правового механізму детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів, створення дієздатної інноваційної інфраструктури, розвиток ринкового середовища технологічно-інноваційної діяльності.

Ключові слова: детінізація, технологічно-інноваційні процеси, інноваційна діяльність, гібридні загрози, інструменти протидії.

VASILTSIV T.,
VOLOSHYN V.,
SHEKHLOVYCH A.

Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies in Lviv

DIRECTIONS OF UNSHADOWING AND INCREASE THE VOLUME OF TECHNOLOGICAL AND INNOVATIVE PROCESSES AS A FIGHT AGAINST HYBRID THREATS OF THE UKRAINE'S ECONOMY

It was established that negative expectations of economic entities and macroeconomic instability, to a large extent due to the influence of hybrid threats of aggression on the part of the Russian Federation, caused an intensification of outflow of capital from the legal sector and an increase in the shadowing of economic relations, including in the technological and innovation sphere. As a result, it has been recorded a sharp decrease in the share of used technologies, lowering the level of implementation of innovations in technical and technological processes, illegalization of intellectual property products in the software market, development of offshore outsourcing and freelance, activation of «patent migration». The purpose of the article is to substantiate the directions of unshadowing and increase the volume of technological and innovative processes as a means of counteracting the hybrid threats to the Ukrainian economy. It was determined the institutional and market barriers of technological and innovation activity development in Ukraine, among them: the absence of sufficient incentives for subjects of the real sector of the economy to intensify innovation activity, the ineffectiveness of state regulation of intellectual property rights protection, the lack of effective mechanisms of interaction of participants in the innovation process, the imperfection of the domestic market of innovative products, the low level of competition in the domestic market. It was developed the directions of unshadowing and increasing the volume of technological and innovative processes as a means of counteracting the hybrid threats to the economy of Ukraine, among them: the creation of appropriate financial and economic incentives for the subjects of innovation activity, the formation and implementation of the legal and regulatory mechanism of shadowing and increasing the volume of technological and innovation processes, capable of innovative infrastructure, development of a market environment for technological innovation.

Keywords: unshadowing, technological and innovation processes, innovation activity, hybrid threats, counteraction tools.

Постановка задачі. Негативні очікування суб'єктів господарювання та макроекономічна нестабільність під час політико-економічної кризи 2014–2017 рр. спричинили активізацію відпливу капіталів з легального сектору та зростання тінізації господарських відносин, в т. ч. у технологічно-інноваційній сфері. Як наслідок, зафіксовано різке зменшення частки використовуваних технологій найвищих технологічних укладів, зниження рівня впровадження інновацій у техніко-технологічні процеси видів економічної діяльності та галузей, на яких спеціалізується національна економіка, ілєгалізацію продуктів інтелектуальної власності на ринку програмного забезпечення, розвиток офшорного аутсорсингу та фрілансу, активізацію «патентної міграції». Ситуація багато у чому ускладнюється веденням військових дій на сході України та анексією Російською Федерацією АР Крим, результатом яких стали не лише фізичне руйнування виробничих потужностей на Донбасі, які забезпечували значну частину внутрішнього виробництва інноваційної продукції, але і істотне збільшення обсягів контрабанди як з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей в Україну, так і у зворотному напрямі.

Попри визнання активізації інноваційної діяльності одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку та безпеки України, прийняття і реалізацію низки стратегій і програм на різних рівнях управління, ключові індикатори технологічно-інноваційної діяльності погіршуються, а інноваційні процеси тінізуються, що посилює актуальність застосування в Україні більш комплексного підходу із базуванням на розробленні

напрямів та впровадженні інструментів детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів як засобу протидії гібридним загрозам економіки України.

Аналіз досліджень та публікацій. Стратегічні пріоритети та практичні інструменти активізації технологічно-інноваційних процесів актуалізуються у працях Ю. Бажала [1], З. Варналія [2], О. Собкевич [5], Л. Федулової [6], М. Флейчук [7]. Гібридні ризики і загрози в економічній сфері є об'єктом дослідження у працях О. Власюка [3] та В. Горбуліна [4]. Водночас, питання впливу детінізації на нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів як засобу протидії гібридним загрозам економіки України залишаються малодослідженими.

Виділення невирішених частин. Незавершеними на сьогодні є результати досліджень, які стосуються протидії гібридним загрозам економіки України шляхом детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування напрямів детінізації та нарощування обсягів технологічно-інноваційних процесів як засобу протидії гібридним загрозам економіки України.

Виклад основного матеріалу. Значним негативним чинником впливу на стан інноваційно-технологічного потенціалу України стала зовнішня військова агресія, унаслідок якої держава втратила частину виробничо-технологічної інфраструктури та науково-дослідного потенціалу, зазнала послаблення інвестиційної привабливості економіки, активізацію процесів інтелектуальної еміграції. Водночас гібридний конфлікт з Росією змусив Україну переосмислити старі та визначити нові стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку, які повинні базуватися на основі ефективної реалізації стратегії інноваційного розвитку як інструменту протидії гібридним загрозам. Протидія наслідкам гібридної агресії в технологічно-інноваційній сфері має ґрунтуватися на активізації підприємницької діяльності в інноваційній сфері, детінізації технологічно-інноваційних процесів, розширенні напрямів міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва, зниженні економічної залежності національної економіки від російського ринку, поліпшенні бізнес-клімату та підвищення інвестиційної привабливості інноваційної сфери.

Незважаючи на безальтернативність переходу економіки країни на інноваційну модель розвитку, державна інноваційна політика характеризується низкою вад інституційного та ринкового характеру. Більше того, фрагментарність державної інноваційної політики, неузгодженість інструментів підтримки інноваційної діяльності підприємств, постійне обмежене фінансування не формує передумов для детінізації технологічно-інноваційних процесів та, як наслідок, створення технологічних конкурентних переваг національної економіки.

Зауважимо, що в Україні недостатньо використовується потенціал непрямого стимулювання розвитку технологічно-інноваційної діяльності в Україні. Зокрема залишається неформованою система інституційних та економічних стимулів щодо залучення позабюджетних коштів та інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси. Податкове стимулювання розвитку технологічно-інноваційної діяльності в Україні законодавчо забезпечується недостатньо та не є стабільним. Зокрема, статтю розділу V «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» було виключено, технологічним паркам були скасовані такі податкові пільги як звільнення від сплати податку на прибуток та сплату ПДВ податковим векселем при імпорті.

Практика банківського та небанківського фінансування технологічно-інноваційної діяльності в Україні також свідчить про необхідність пошуку шляхів удосконалення цих процесів, оскільки відсоткові ставки за кредитами залишаються неприйнятно високими для інноваційно-активних підприємств, а небанківські фінансові посередники розміщують свої активи на банківських депозитах та в недооцінених цінних паперах вітчизняних підприємств традиційних галузей. Крім того, амортизаційна політика стимулювання розвитку технологічно-інноваційної діяльності в Україні залишається неефективною, що проявляється в застосуванні підприємствами застарілих норм амортизаційних відрахувань для більшості основних фондів, відсутності стимулів для вкладання коштів у інноваційні проекти. Неодноразово здійснювалося блокування дії низки видів прямої та непрямої державної допомоги діяльності технопарків в Україні, які у 2000–2004 рр. демонстрували позитивну динаміку ключових показників інноваційної діяльності. Недостатність податкових та амортизаційних відрахувань призводить до зниження фінансових результатів, а також фінансових можливостей підприємств щодо модернізації техніко-технологічної бази, що підвищує їх мотивацію до імпорту дешевших та доступніших технологій у т.ч. з ринків Митного союзу.

Крім того, в Україні досі залишається неформованим ринок інтелектуальної власності, про що свідчить високий рівень його тінізації та активна «патентна міграція». Згідно зі Спеціальним звітом 301 (The Special 301 Report), який готується щорічно Офісом торгового представника США (USTR), Україна, починаючи з 2011 р., знаходиться у переліку країн, котрі не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження. Особливо критичною для України є проблема комп'ютерного піратства. За аналітичними даними міжнародної асоціації BSA, рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2016 р. становив 82 %, що є одним із найвищих в Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства складають більше ніж 400 млн дол. США на рік. При цьому, Україна не виділяє коштів на легалізацію піратського програмного забезпечення. У 2013 р. на легалізацію програмного забезпечення було виділено 100 млн грн, тоді як у 2014–2015 рр. в державному бюджеті на ці цілі кошти не передбачалися. Тоді як раніше планувалося закінчити легалізацію

програмного забезпечення в державних органах до 2015 р. За оцінками Microsoft, близько 85 % програмних продуктів корпорації, що використовуються в українських державних установах, – неліцензійні. Ця цифра розходиться з оцінками Державної служби інтелектуальної власності України, згідно з якими рівень піратства в державних органах влади складає близько 35 %.

Це пов'язано передусім із недостатністю нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних із оцінкою прав інтелектуальної власності, відсутністю ефективних механізмів обліку та впровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності, складністю та довготривалістю процедури розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності (терміни розгляду заявок становлять від 12 до 17 місяців), відсутністю методичного апарату визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Така ситуація погіршує патенту захищеність вітчизняних новітніх технологій, а також посилює можливість відтоку винахідників до держав, де ринок інтелектуальної власності більш розвинутий та вищий рівень прав об'єктів інтелектуальної власності, а також кращі можливості їх комерціалізації.

Водночас в Україні зберігаються глибокий розрив між освітньо-науковою сферою та виробництвом, функціонують лише окремі елементи інноваційної інфраструктури, які б надавали можливість налагодити замкнений цикл виробництва інноваційної продукції – від генерування ідей до її комерціалізації. Ключовими партнерами інноваційних підприємств залишаються насамперед постачальники обладнання, матеріалів, компонентів або програмного забезпечення, частка яких становить 19,6 %, а також клієнти або споживачі підприємницького сектору (9,3 %), тоді як співробітництво з науково-дослідними інститутами, освітніми установами та державним сектором залишається нерозвинутим – партнерські відносини з ними підтримують лише 4,7 %, 2,6 % та 1,8 % підприємств відповідно. Це значним чином уповільнює процеси впровадження результатів досліджень і розробок у затребувані економікою технології, товари і послуги, забезпечує невідповідність промисловості особливостям конкурентних викликів сучасного світу та неефективне використання технологічно-інноваційного потенціалу України протидії гібридним загрозам.

Варто наголосити на несформованості внутрішнього ринку інноваційної продукції, що зумовлено загрозливим зниженням платоспроможного попиту на таку продукцію та неспроможністю вітчизняних виробників інноваційної продукції протистояти імпортерам за більшістю позицій товарної номенклатури. Додамо, що попит вітчизняних підприємств на товари з високим рівнем доданої вартості переважно задовільняється за рахунок імпортних поставок, частка яких у кінцевих витратах домогосподарств становила 43,3 %. Йде мова насамперед про машинобудування, де попит на 95,3 % забезпечується імпортерами, зокрема на 12,1 % – російськими. Водночас у процесі виробництва та модернізації вітчизняні підприємства також надають перевагу імпортному устаткуванню, частка якого у валовому нагромадженні капіталу становила 71,5 %. Це посилює залежність вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків та імпорту високотехнологічних товарів із зовнішніх ринків, передусім російських. При цьому вітчизняні перспективні технологічні розробки переважно залишаються незадіяними або впроваджуються в інших країнах світу.

Більше того, внаслідок монополізації більшості галузей промисловості та обмеженої кількості учасників на внутрішньому ринку спостерігається низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку. Йде мова передусім про галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, хімічної та фармацевтичної промисловості. Така ситуація узалежнює галузь від діяльності підприємств-монополіста, зокрема, у сфері інвестиційно-інноваційної політики та знижує рівень впровадження інноваційних технологій у монополізованих галузях.

Відтак, концепція державної політики нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів повинна орієнтуватися на забезпечення належних інституційних трансформацій та дієвих економічних стимулів об'єднання інтересів всіх учасників інноваційного процесу – від генерування знань до реалізації інноваційної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Йдеться не лише про підвищення ефективності функціонування державних і недержавних інституцій підтримки і стимулювання розвитку інноваційної діяльності, але і формування інституційного середовища стимулювання інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери, що передбачає створення відповідних «правил гри» (покращення бізнес-клімату, захист прав інтелектуальної власності, спрощення патентування та ін.) та зниження трансакційних витрат на пошук інформації про інноваційні розробки, партнерів з комерціалізації технологій і винаходів.

З метою детінізації технологічно-інноваційних процесів і посилення його позитивного впливу на рівень економічної безпеки України в умовах гібридної війни, на наш погляд, необхідно створити належні фінансово-економічні стимули і мотиви для суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема, реалізувати інструменти фінансово-бюджетного стимулювання інноваційної діяльності, залучення інвестиційних ресурсів в інноваційні проекти, фіскального стимулювання, забезпечити розвиток банківського кредитування та венчурного фінансування інноваційної діяльності.

Формування і реалізацію нормативно-правового механізму детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів доцільно спрямувати на створення ефективної системи органів публічного управління, яка б здійснювала регулюючий вплив на суб'єктів інноваційної діяльності, створювала стимули для активізації інноваційної діяльності, систематизування законодавства в інноваційній сфері, нівелювання деструктивної дії суперечливих положень окремих нормативно-правових актів, структурування системи публічного контролю в інноваційній сфері.

Визначальним чинником детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів є створення дієздатної інноваційної інфраструктури (технопарків, індустріальних парків, високотехнологічних інноваційних підприємств, венчурних фондів, центрів трансферу технологій та ін.), яка включає весь інноваційний ланцюг від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках. При цьому, доцільно передбачити для суб'єктів інноваційної інфраструктури звільнення від сплати податків на нерухомість та землю впродовж кількох перших років або всього терміну функціонування суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Не менш важливим є розвиток ринкового середовища технологічно-інноваційної діяльності, зорієнтованого на посилення захищеності інноваційних продуктів шляхом прийняття Закону України «Про ринок інтелектуальної власності та його регулювання», в якому необхідно чітко інституціалізувати суб'єктів і об'єктів цього ринку, їх функції та права, механізми функціонування, принципи, критерії, методи та засоби державного регулювання; посилення контролю. При цьому, варто розробити механізм посилення майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності суб'єктів реального сектору економіки шляхом запровадження ефективних механізмів обліку та впровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності, спрощення процедур розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, розширення методичного апарату визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності, розробки програми захисту патентних прав і ноу-хау через звернення до спеціалізованих («патентних») судів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Гібридна війна Російської Федерації проти України стала довгостроковим чинником впливу не лише на військову, але й на політичну, соціальну та економічну сфери. В умовах потреби виходу на нові більш складні ринки та низької ефективності традиційних чинників зростання набуває актуальності побудова моделі розвитку, заснованої на високотехнологічних, наукоємних та енергоефективних виробництвах, глибокій інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів. При цьому важливим завданням залишається забезпечення детінізації економічних відносин, які з розгортанням гібридного протистояння Російської Федерації лише посилюються, шляхом створення належних фінансово-економічних стимулів для суб'єктів інноваційної діяльності, формування і реалізації нормативно-правового механізму детінізації та нарощення обсягів технологічно-інноваційних процесів, створення дієздатної інноваційної інфраструктури, розвитку ринкового середовища технологічно-інноваційної діяльності. Зауважимо, що лише комплексне поєднання і реалізація запропонованих механізмів та інструментів дасть змогу забезпечити нарощування та ефективне використання інноваційного та науково-технологічного потенціалу з метою активізації розвитку інноваційної діяльності як дієвого інструменту протидії гібридній війні в економічній сфері. Подальші дослідження у цій сфері доречно сконцентрувати над розробкою функціонально-структурних інструментів локалізації економічних загроз гібридній агресії.

Література

1. Бажал Ю. М. Економіка інноваційних процесів / Ю. М. Бажал // Вісник Інституту економічного прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 3–17.
2. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К. : Знання України, 2013. – 387 с.
3. Власюк О. С. Економічні чинники розбудови європейського безпекового простору в умовах військової агресії проти України / О. С. Власюк // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 2 (35). – С. 5–14.
4. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
5. Собкевич О. В. Перспективи реалізації інноваційної політики у промисловості України: вплив на економічну безпеку держави : монографія / О. В. Собкевич. – Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2015. – 336 с.
6. Федулова Л. І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи / Л. І. Федулова // Стратегічні пріоритети. – 2009 р. – № 4(13). – С. 157–165.
7. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації : монографія / М. І. Флейчук. – Львів : Ахілл, 2008. – 660 с.

References

1. Bazhal Yu. M. Ekonomika innovatsiinykh protsesiv / Yu. M. Bazhal // Visnyk Instytutu ekonomichnoho prohnouzan'nia. – 2002. – № 1. – S. 3–17.
2. Varnalii Z. S. Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia / Z. S. Varnalii, O. P. Harmashova. – K. : Znannia Ukrainy, 2013. – 387 s.
3. Vlasiiuk O. S. Ekonomichni chynnyky rozbudovy yevropeiskoho bezpekovoho prostoru v umovakh viiskovoi ahresii proty Ukrainy / O. S. Vlasiiuk // Stratehichni priorytety. – 2015. – № 2 (35). – S. 5–14.
4. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front : monohrafiia / za zah. red. V. P. Horbulina. – K. : NISD, 2017. – 496 s.
5. Sobkevych O. V. Perspektyvy realizatsii innovatsiinoi polityky u promyslovosti Ukrainy: vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy : monohrafiia / O. V. Sobkevych. – Kyiv : TOV «DKS Tsentr», 2015. – 336 s.
6. Fedulova L. I. Orhanizatsiini mekhanizmy formuvannia rezultatyvnoi rehionalnoi innovatsiinoi systemy / L. I. Fedulova // Stratehichni priorytety. – 2009 r. – № 4(13). – S. 157–165.
7. Fleichuk M. I. Lehalizatsiia ekonomiky ta protydiia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia / M. I. Fleichuk. – Lviv : Akhill, 2008. – 660 s.

Рецензія/Peer review : 05.05.2018

Надрукована/Printed : 06.06.2018

Рецензент: д. е. н., проф. Флейчук М. І.